

Rašytojų kuriamas istorinės atminties paveikslas: Saulės mūšis latvių literatūroje

The Image of Historical Memory Created by Writers: The Battle of Saulė in Latvian Literature

VIGMANTAS BUTKUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/050gfgn67>

butkus@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0001-6930-5716>

Anotacija: Atsižvelgiant į atminties studijų ir literatūrinės imagologijos siūlomas metodologines išeities pozicijas, straipsnyje analizuojama, koks 1236 m. rugsėjo 22 d. įvykusio Saulės mūšio atminties paveikslas kuriamas latvių rašytojų grožinės literatūros kūriniuose ir kokią vietą tame paveiksle užima lietuviai. Analizuojami XX a. 2–4 dešimtmečiais parašyti tekstai, kurių daugelį įkvėpė 1936 m. minėtos mūšio 700-osios metinės. Tai eilėraščiai, poemos, romanai, kitų literatūros žanrų kūriniai, kuriuos parašė Vilis Plūduonis (*Vilis Plūdons*, tikr. *Vilis Lejnicks*, 1874–1940), Karlis Fimberis (*Kārlis Fimbers*, 1898–1970), Richardas Ērglis (*Rihards Ērglis*, 1881–1950), Janis Akurateris (*Jānis Akuraters*, 1876–1937), Atis Keninis (*Atis Ķeniņš*, 1874–1961) ir kiti autoriai.

Latvių rašytojai siekė: 1) neadekvačiai sureikšminti savo tėvynainių (žiemgalių) vaidmenį mūšyje, neatsižvelgdami į objektyvius istorinius duomenis, 2) per mūšio temą išreikšti baltų bendrumo ir vienybės idėją. Pirmasis siekinys buvo stipresnis. Lietuvių paveikslas analizuojamuose kūriniuose palyginti blankus, meniškai neišraiškingas, be to, istoriškai netikslus (pvz., legendinė kunigaikščio Ringaudo asmenybė sistemingai vaizduojama kaip istorinė).

Raktažodžiai: Saulės mūšis, istorinė atmintis, Žiemgala, baltų vienybės idėja.

Received: 02/02/2024. **Accepted:** 11/04/2024.

Copyright © 2024 Vigmantas Butkus. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Abstract: Using memoir studies and literary imagology as the methodological starting points, the article analyses the image of the Battle of Saulė that took place on 22 September 1236 in the works of fiction and poetry by Latvian writers and the place of Lithuanians in it. Texts written in the 1910s–1930s, many of which were inspired by the 700th anniversary of the battle celebrated in 1936, are covered in the analysis. These are verses, poems, novels, and other literary genres written by Vilis Plūdons (real name Vilis Lejnieks, 1874–1940), Kārlis Fimbers (1898–1970), Rihards Ērglis (1881–1950), Jānis Akuraters (1876–1937), Atis Ķeniņš (1874–1961) and other authors.

Latvian writers aimed: 1) to give prominence to the role of their countrymen (Semigallians), which is inadequate to objective historical data, 2) to express the idea of affinity and unity of the Balts through the topic of the battle. The first purpose was emphasised more strongly. The image of Lithuanians in the works under analysis is quite featureless, artistically expressionless; moreover, it is historically inaccurate (for instance, the legendary duke Ringaudas has been systematically depicted as a historical personality).

Keywords: the Battle of Saulė, historical memory, Semigallia, the idea of unity of the Balts.

Įvadas

1236 m. rugsėjo 22 d. įvykęs Saulės mūšis lietuviams ir latviams yra svarbus tiek nacionalinės, tiek bendros baltiškos istorijos požiūriu, taip pat ir vėlesnės su juo susijusios kultūrinės, literatūrinės patirties požiūriu. Latviams jis, ko gero, svarbesnis, nes jau kitais metais nustojo gyvuoti dabartinės Latvijos teritorijoje 1202 m. įsteigtas Kalavijuočių ordinas, kuriam Saulės kautynės buvo paskutinės. Po mūšio sukilo kuršiai, dalis žiemgalių, sėlių, estų. Kalavijuočių ordino likučiai nebepajėgė savarankiškai funkcionuoti ir buvo prijungti prie senesnio, galingesnio Vokiečių ordino, atsiunčiant kryžiuočių riterių pastiprinimą ir taip sukuriant autonominę Vokiečių ordino atšaką – Livonijos ordiną. Pastarasis iki XIII a. pabaigos nukariavo visas dabartinės Latvijos teritorijoje gyvenusias gentis, iš kurių ilgiausiai priešinosi žiemgaliai. Tokia istorinių įvykių seka, matyt, ir lėmė kultūrinį, mentalinį mūšio, jo atminties reikšmingumą baltų tautoms naujaisiais laikais.

Artėjant 1936 metams, tais metais ir po jų Saulės mūšio 700 metinių proga Lietuvoje ir Latvijoje pasirodė gana daug įvairių jam skirtų publikacijų, diskusijų, organizuoti renginiai, planuotas didelis bendras tarpvalstybinis minėjimas. Visuomenines, politines ir istorines šių įvykių peripetijas abiejose šalyse ir

santykiuose tarp jų yra išsamiai aptarę istorikai Dangiras Mačiulis ir Martinis Mintauras (*Mārtiņš Mintauris*, g. 1979) (žr. Mačiulis, Mintauris 2020).

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti, koks su Saulės mūšiu susijęs istorinės atminties vaizdinys formuojamas latvių rašytojų kūrinuose XX a. 2–4 dešimtmečiais, kokia šio vaizdinio specifika, santykis su istorine tikrove, kokios aki-vaizdžiai išryškinamos ar tik numanomos jo intencijos. Ir svarbiausia – kokia vieta šiame vaizdinyje tenka lietuviams, Lietuvai. Tai suponuoja dvi pagrindines metodologines tyrimo prieigas, kuriomis ir bus remiamasi. Pirmoji – tai atminties studijų paradigma, daugmaž tokia, kokią ją nubrėžė Pierre’as Nora, kadangi Saulės mūšis Latvijoje tarpukariu funkcionavo, iš dalies ir dabar funkcionuoja kaip reikšminga atminties vieta. Pastaroji, laisviau traktuojant Nora samprotavimą apie tris atminties vietų prasmes¹, turėjo išryškėjusius gana aiškius funkcinės ir simbolinės prasmės kontūrus, o trečioji, materialinė, prasmė daugiausia sieta su konkrečios geografinės mūšio lokacijos įvirtinimu Latvijos teritorijoje, kryptingai diegta kaip trūkstama ir siekiama. Tokiu būdu „[a]tmintis susisaisto su konkretumu, su erdve, gestu, vaizdu ir objektu“ (Nora 1990: 14). Antroji metodologinė tyrimo prieiga yra literatūrinės imagologijos paradigma, kadangi lietuviai Saulės mūšyje, toje latviams (ir mums) svarbioje atminties vietoje, latvių rašytojų kūryboje išskyla įvairiais tiek *kito*, *kitokio*, tiek ir *artimo* ar net *savo* pavidalais. Orientuojamasi į tas svarbiausias metodologines imagologijos gaires, kurios apima *kito*, *kitokio* (paprastai kitataučio) literatūrinio paveikslo analizę. Pastaroji, pvz., konceptualiai apibendrinta žymaus imagologo Manfredo Belle-rio programiniame straipsnyje „Kito paveikslas ir nacionalinės charakteristikos literatūrologijoje“ (žr. Beller 2006).

Minėtoje jubiliejinėje mūšio 700 metinių kampanijoje Latvijoje įvairiais būdais ir formomis pasisakė istorikai, politikai, publicistai, kultūrininkai, taip pat ir rašytojai. Daugiausia aistrų kėlė mūšio vietos klausimas, be kitų galimų lokalizacijų iškristalizavęs dvi pagrindines: vieni laikėsi nuomonės, kad ta vieta yra netoli Šiaulių, kiti – kad netoli Vecsaulės, esančios Bauskės apylinkėse. Pirmąjį variantą kaip teisingą daugiausia palaikė profesionalūs istorikai, pvz., Latvijos valstybinio istorijos archyvo direktorius Janis Bērziņis (*Jānis Bērziņš*, 1883–1941), parašęs straipsnį „Kur vyko Saulės mūšis 1236 metais?“ (1935), jam pritarė tuometis švietimo ministras, ejęs ir neseniai įkurto Latvijos istorijos instituto direktoriaus

1 Jo išskiriamos funkcinė, simbolinė ir materialinė prasmės (žr. Nora 1990: 32).

pareigas, Augustas Tentelis (*Augusts Tentelis*, 1876–1942). Antrojo varianto palaikytojų, netgi aistringų gynėjų Latvijoje, suprantama, buvo gerokai daugiau.

Būtent šią poziciją aktyviai rėmė ir propagavo lavių rašytojai, pirmiausia savo publicistika, mėgėjiškais mūšio istorijos tyrimų ir populiarinimo darbai. Žymus romanistas, istorinės prozos autorius Aleksandras Grynas (*Aleksandrs Grīns*, tikt. *Jekabs Grīns*, 1895–1941) straipsnyje „Mūšis, kuriame šalimais spindėjo latvių ir lietuvių ginklai“ tvirtina: „nėra beveik jokių abejonių [...], kad Saulės mūšio vieta ieškotina ne prie Šiaulių, bet mūsų ir lietuvių pasienio upės Nemunėlio pakrantėse“, o Šauliai su mūšio vieta teturį „tik tariamą panašumą pavadinimo prasme“ (Grīns 1936: 2). Straipsnyje kartojami ir kiti klaidingi, tačiau tuomet Latvijoje paplitę, kai kur net įsitvirtinę teiginiai, kad lietuvių kariuomenei kautynėse vadovavęs jų karalius Ringaudas. Pastarasis, kaip žinoma, yra ne reali istorinė, bet legendinė asmenybė, išgalvotoje lietuvių kilmės iš romėnų teorijoje jis minimas neva buvęs karaliaus Mindaugo tėvas. Grynas Ringaudą ryžtasi pristatyti kaip „jungtinių lietuvių–žiemgalių pajėgų“ vadą, pridurdamas, esą didelis žiemgalių aktyvumas šioje kovoje yra papildomas įrodymas, kad kovota būtent Žiemgalos teritorijoje Latvijoje, nes „tokia jėga kareivis kaunasi tik tada, kai po kojomis jaučia savo tėvų žemę“ (*ibid.*).

Literatūrinis polėkis ir sugebėjimas pagražinti dominavusį Latvijai palankų mūšio eigos, jo konteksto naratyvą būdingas ir K. Lejnieko slapyvardžiu pasirašiusio rašytojo Karlio Dzilejos (*Kārlis Dzīlleja*, tikt. *Kārlis Tīfentāls*, 1891–1963) populiarinamojo pobūdžio publicistinei knygelei *Saulės mūšio didvyriai* (1936). Joje taip pat laikomasi požiūrio, kad žiemgaliai prie pergalės prisidėjo labai svariai, nes Ringauto² vadovaujama lietuvių kariuomenė buvusi nualinta nesėkmingų kovų Kijevo žemėse ir galimai nebūtų buvusi pajėgi viena įveikti priešo. Knygelės skirsnyje „Kur įvykęs Saulės mūšis?“ Dzileja vienareikšmiškai palaiko Vecsaulės variantą, šiaurietiškąjį atmesdamas kaip neturintį „jokio patikimo pagrindo“ (Lejnieks [Dzīlleja] [1936]: 12).

Labai intensyviai ir informatyviai polemika dėl mūšio vietos atspindėta net trijose inicialais pasirašytuose žymaus latvių poeto modernisto Aleksandro Čako (*Aleksandrs Čaks*, tikt. *Aleksandrs Čadarainis*, 1901–1950) reportažinėse

2 Ringautas (vartojama forma su „t“) leidinyje vadinamas „pirmuoju Lietuvos suvienytoju“ ir vienoje leidinio vietoje tituluojamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, o kitoje, knygos gale esančioje „Saulės mūšio laikų chronologinėje lentelėje“, jau – Lietuvos karaliumi (Lejnieks [Dzīlleja] [1936]: 29, 92).

referuojamojo pobūdžio publikacijose. Jos 1936 m. sausį pasirodė dienraštyje *Paskutinę minutę (Pēdējā Brīdī)*. Literatūros istorijos požiūriu reikšmingiausia paskutinė, trečioji, publikacija „Kur yra Saulės mūšio vieta istorinių baladžių autoriaus Plūduonio nuomone?“, kurią tų metų kovą, tiesa, pakeistu pavadinimu perspausdino ir regioninis laikraštis *Bauskės žinianešys (Bauskas Wehstnesis)*. Visa publikacija yra talentingo rašytojo Vilio Plūduonio (*Vilis Plūdons*, tikt. *Vilis Lejnīeks*, 1874–1940) minčių, pateiktų kabutėse, persakymas ar net percitavimas. Ir Plūduonis mūšį lokalizuoja prie Vecsaulės. Svarbi išskirtinė aplinkybė, kad tokiam jo pasirinkimui, be vieno kito objektyvesnio istorinio svarstymo, kone lemiamą įtaką, panašu, turėjo subjektyvus asmeninis faktorius: spėjamoji mūšio vieta Vecsaulės apylinkėse yra visiškai greta Plūduonio gimtosios sodybos – šiek tiek į rytus nuo jos, kitame Nemunėlio (*Mēmele*) upės krante.

Literatūrinis „mūšis“ dėl Saulės mūšio sužiemgalinimo

Kautynių lokalizaciją prie Vecsaulės Plūduonis fiksuoja dar 1928 m. sausį publikuotoje poemoje *Mūšis prie Saulės (Kauja pie Saules)*. Tokios lokalizacijos teisingumas kategoriška retorika užtvirtinamas jau prologe: „Veltui jo [mūšio] vietos / Kai kas kitur ieško“ (Plūdons 1928: 21)³. Kūrinį, be prologo ir dvigubo epilogo, sudaro trys pagrindinės dalys, kurių pirmoje vaizduojamas ordino pasirengimas žygiui į Lietuvą, tam papildomai telkiantis karius lyvius, latgalius ir Pskovo rusus. Antrojoje dalyje būtuojau laiku vos keliais štrichais apibūdinus įsibrovėlių plėšimus, deginimus ir žudymus Lietuvoje, kurioje niekas nebuvo pagailėtas: „[n]ei žilagalvis paliegėlis, nei žinduklis prie motinos krūtinės“ (*ibid.*: 23), toliau aprašoma grįžtančių ordino plėšikautojų kelionė Rygos link. Kelionės metu jiems lyg žmogaus figūros, bet labiau apsamanojusio medžio kamieno pavidalu pasivaidena šmėkla ir ilgu baladiškų intonacijų prakeiksmu išpranašauja mirtį.

Trečioji, ilgiausioji, poemos dalis skirta pačiam mūšiui. Joje jau tiesiogiai pasirodo lietuviai, slapta atsekę ordino kariuomenę iki mūšio vietos. Jiems vadovauja

3 Vieta pabrėžiama net pavadinimu: ne Saulės mūšis, bet mūšis prie Saulės, aiškiai turint omenyje Vecsaulės pavadinimą ir taip tarsi eliminuojant kitas kautynių lokalizacijos galimybes, tarp jų – ir Šiaulių žemėje.

Ringaudas (*Ringauds*), pakeliui prie lietuvių pulkų pasikvietęs prisijungti ir „ginklo draugus“ žiemgalius, o prieš kovos pradžią pasakantis ilgą monologą – drąsinančią ir motyvuojančią prakalbą savo kariams, kuria kviečia keršyti už Lietuvos žemėje padarytas dideles skriaudas. „Lietuvių ir žiemgalių apsupti / Kaip į plieninį žiedą ordino pulkai“ (*ibid.*: 27) yra sumušami, atskirai aprašoma baisi jų vado Volkwino (*Volkvins*) žūtis. Nugalėtojai triumfuoja už laimėjimą dėkodami dievui Perkūnui. Epiloge pranašaujama, kad šis įvykis, „[p]uošniausias Ringaudo pergalės žiedas“ (*ibid.*: 28), amžiais gyvuos istorijoje ir poezijoje – tokiu būdu pati poema ir kita mūšiui skirta literatūra metatekstualiai pateikiama ne vien kaip tokio gyvavimo terpė, bet ir kaip tam tikras jo garantas.

Taigi Plūduonis kaip kone tolygiai lietuvių pajėgoms prie pergalės prisidėjusius traktuoja ir žiemgalius, tik nugalėtojams vadovaujantis asmuo vaizduojamas lietuvis Ringaudas. Nors tai neatitinka istorinių faktų, šie du momentai – legendinio Ringaudo vadovavimas mūšiui ir vienodas, o kartais net svaresnis už lietuvių žiemgalių įsitraukimas į mūšį – egzistuoja ir kai kuriuose kituose latvių kūriniuose Saulės kautynių tema.

Vienas tokių kūrinių yra mažiau žinomo, daugiausia įvairioje provincijos periodikoje ir Jelgavos leidyklose savo kūrybą skelbusio rašytojo Eduardo Ruozės-Šlipeno (*Eduards Roze-Šlippens*, tikt. *Eduards Roze*, 1874–1933) poema *Žiemgaliai* (*Zemgaļi*). Nepavyko aptikti žinių, ar yra užbaigtas ir kur nors publikuotas arba bent rankraštyje išlikęs visas poemos tekstas, o gana ilgą jos skyrių „Saulės mūšis“ 1931 m. per du numerius išspausdino jau minėtas laikraštis *Bauskės žinianešys*. Ruozė-Šlipenas mūšį irgi lokalizuoja Nemunėlio pakrantėje, pelkėtoje vietovėje. Į šią vietovę Volkwino (*Wolkwins*) kariauną klasta įvilioja gyvybę dėl to paaukojantis žilagalvis vedlys žiemgalis, o ten ją netrukus apsupa žiemgalių ir lietuvių kariai. Pirmiesiems vadovaujant Nameisis, antriesiems – vėlgi Ringaudas. Vaizduojamas menkesnis latgalių, rusų ir lyvių karių, kariavusių ordino pusėje, pasipriešinimas ir narsi riterių, ypač Volkwino, kova, kurią laimi dar narsesni jungtiniai žiemgalių ir lietuvių būriai:

Ir vėliava sumindyta, ir žuvęs jau vėliavnešys –
Nebēr nē vieno jau, kas žinią perduotų Rygon
Apie siaubingą nesėkmę [...]

Į šipulius sulaužytos rūdija buvę aštrios ietys
(Rose-Schlipens 1931: 2, nr. 33).

Istoriniai netikslumai Ruozės–Šlipeno kūrinys dar ryškesni nei Plūduonio poemoje, lietuvių reikšmė mūšyje čia dar labiau sumenkinama. Esą žiemgaliai su lietuviais kovėsi lygia greta, gal net daugiau, intensyviau (sintaksiškai jie labiau sureikšminami, nes eilijuojant beveik visada minimi pirmi, o lietuviai – po jų), turėję Ringaudui kone lygiavertį savo vadą Nameisį. Pastaroji aplinkybė apskritai yra visiškai istorinis liapsusas, žinant, kad žiemgalių kunigaikštis Nameisis gyveno ne XIII a. pradžioje, kai įvyko Saulės mūšis, o amžiaus pabaigoje. Lieka neaišku, ar autorius iš tikrųjų supainioja šiuos chronologinius duomenis netyčia, ar tyčia naudojami *licentia poetica*, tačiau jei ir naudojasi ja, daro tai ne visai įtikinamai.

Analizuojamai temai svarbiausias – plačiausio užmojo, didžiausios apimties – kūrinys pasirodė jubiliejiniais 1936 m. Tai produktyvaus, tačiau ne itin talentingo prozininko Karlio Fimberio (*Kārlis Fimbers*, 1898–1970) romanas *Saulės mūšis* (*Saules kauja*), tų metų pavasarį ir vasarą epizodais išspausdintas dienraštys *Latvijos kareivis* (*Latvijas Kareivis*), kiek vėliau tais pat metais išleistas atskira knyga. Romane irgi labai sureikšminamas žiemgalių vaidmuo. Mūšio planavime, pasirengime jam ir pačiame mūšyje kone lygiomis dalimis dalyvauja lietuvių ir žiemgalių pajėgos. Pirmosioms, Fimberio sumanymu, vadovauja Ringaudas, antrosioms – su Ringaudu susigiminiavęs (vedęs jo pusseserę) išgalvotas personažas Mežuotnės viršaitis Staldzis.

Ringaudas yra vadinamas tai lietuvių, tai Lietuvos kunigaikščiu (*leišu / Lietavas kunigaičis Ringauds*; Fimbers 1936: 98, 100 ir kt.) ir laikomas Lietuvos vienytoju. Jo figūra romane viena svarbiausių, lemianti pagrindinių įvykių eigą, bet rašytojo sukurtas portretas lieka vienaplanis, psichologiškai mažai įtaigus. Iš pradžių nepatikėjęs pasiuntiniais, kad ordinas puls ne tik Žiemgalą, bet ir Lietuvą, Ringaudas už žiemgalių prašomą pagalbą reikalauja sau dosnaus atlygio – dviejų Žiemgalos pilių su jų žemėmis. Paskui staiga pamato klydęs, sudaro lygiavertę sąjungą su Staldziumi ir kitais aukštos kilmės jo gentainiais. Šis lietuvių ir žiemgalių sąjungos sudarymo aktas yra lydimas įvairių pavienių ir kolektyvinių veikėjų lūpomis išsakomų deklaratyvių, šabloniškų pareiškimų apie amžiną brolišką genčių, brolišką tautų draugystę.

Ordino magistras Volkwinas (*Volkvins*) romane vaizduojamas atsargus ir apdairus: su kariauna į Lietuvą įžygiuoja nenoriai, tik raginamas savo bendražygių, ne kartą jiems primindamas, kad į Lietuvą lengva įeiti, bet sunku iš jos saugiai išėiti ir grįžti namo. O jau būdamas Lietuvoje, rengdamas joje grobiamuosius

išpuolius, kviečia kuo skubiau trauktis, nes čia, skirtingai nei prieš tai nunio-kotoje Žiemgaloje, pasipriešinimas nepaprastai atkaklus: „Tačiau lietuviai nė nemanė bėgti. Jie mieliau gyvi sudegdavo liepsnose, nei mirė nuo kryžiuočių kirčių ar pasidavė nelaisvėn“ (*ibid.*: 126). Reikšmingas siužetinis momentas, kad į Lietuvą vokiečiai su jiemis talkinančiais kuršių, latgalių, lyvių ir estų būriais įsiveržia persikėlę per Nemunėlį ties Medikiais, o vėliau plėšikauja netoli jų, t. y. tik pačioje šiaurinėje Lietuvos dalyje, ne kartą minimi Biržai, užsimenama apie Biržų pilies šturmą. Būtent tokioms ordino žygio trajektorijos sukūrimu, kaip ir įvairiais kitais būdais, Fimberis modeliuoja situaciją, kurioje lemiamo mūšio vieta netoli Vecsaulės atrodytų natūrali ar net vienintelė galima.

Šiam tikslui tarnauja ne tik kūrinio erdvės poetika, bet ir visas idėjinis jo patosas. Turbūt ryškiausias pavyzdys yra scena, kurioje Ringaudas labai iš anksto deklaruoja, kad „ordino sunaikinimas turi įvykti ant abiejų žemių ribos – prie Nemunėlio upės“, nes „[k]artu mūsų žemės siaubiamos, kartu mes susikibome rankomis, taigi ir priešą mes turime nugalėti kartu“ (*ibid.*: 160). Kultūrinėje latvių savimoneje tuomet beįsitvirtinančiai ar net jau galutinai įsitvirtinusiai nuomonei, kad Saulės mūšis vyko pelkėtuose Nemunėlio pakrantės laukuose Bauskės apylinkėse, pagrįsti rašytojo papildomai dar išgalvojama Saulės (!) brasta per Nemunėlį. Jos pirmasis paminėjimas romane palydimas paaiškinimu išnašoje ją tokią neva buvus „[p]rie dabartinio Jaunsaulės dvaro“ (*ibid.*: 191). Vėliau, jau po mūšio, sakoma, kad ordino karių kaulai „boluoja prie Saulės brastos“ (*ibid.*: 242).

Pats Saulės mūšio aprašymas, kuriam Fimberis skiria atskirą ilgą romano skyrių, menine prasme gana blankus: akivaizdžiai per daug ištęstas, pasklidęs kompozicijos. Lietuviai, tiesa, nesumenkinant jų indėlio, vaizduojami rečiau nei žiemgaliai, kurių vadas Staldzis mūšyje žūva. Kūrinys baigiamas epiloginio pobūdžio skyriumi „Naują Žiemgalą kuriant“, kuriame salsvės, atvirukiškos idilės vaizdais perteikiamas ir į ateitį, į XX a. 4-ą dešimtmetį, projektuojamas žiemgališkojo patriotizmo patosas, aktualizuojant ir saulės vaizdinį: „Tokia ji augs – naujoji Žiemgala, ir žvelgs į amžinąją saulę!“ (*ibid.*: 247). Šis skyrius yra ir akivaizdus reveransas „naujosios Žiemgalos“ ir Latvijos vadovo, autoritarinio prezidento Karlio Ulmanio (*Kārlis Ulmanis*, 1877–1942) valdžiai.

Minimu patosu, kaip ir pabrėžtinai sistemingu mūšio vietos „projektavimu“ ir lokalizavimu būtent Latvijos teritorijoje prie Nemunėlio krantų, Fimberio romanas labai artimas tais pat metais pasirodžiusiai istorijos entuziasto, rašytojo Richardo Ērglio (*Rihards Ērglis*, 1881–1950) knygai *Žiemgalos nepriklausomybės*

istorija. Itin plačiame ir išsamiaame jos skyriuje „Kur vyko Saulės mūšis?“ pateikiama tokia kategoriška išvada: „neabejotinai reikia pripažinti neginčytinai tai, kad mūšis 1236 m. rugsėjo 22 d. įvyko Saulės vietovėje Bauskės srityje [*Saules apvidū Bauskas aprinķī*], o jokiū būdu ne prie Šiaulių Lietuvoje“ (Ērglis 1936: 194).

Saulės kautynių vaizdais užbaigiamas ir paties Ērglio romanas-kronika *Žiemgalos valdovas* (*Zemgales valdnieks*), kuris 1940 m. buvo publikuotas ke-liolikoje savaitraščio *Tėvynės sargas* (*Tēvijas Sargs*) numerių. Tai kūrinys apie kunigaikštį Viesturą. Meniniu požiūriu kūrinys labai silpnas (blankus stilius, palaida kompozicija, statiški veikėjai...), be to, pabaigoje turbūt ir rašytas pas-kubomis, nes keli paskutiniai epizodai publikuoti birželio-liepos mėnesiais, t. y. tik ką įvykus sovietinei okupacijai, prieš pat uždarant patį savaitraštį *Tėvynės sargas*. Tačiau romane pateikta įsidėmėtina Saulės mūšio traktuotė.

Dėl tuo metu Latvijoje jau visiškai įsigalėjusios tradicijos yra savaimė su-prantama, kad kaip mūšio vieta nurodoma Nemunėlio pakrantė („lyguma prie upės kranto“; Ērglis 1940: 12, nr. 29), kad jame prieš ordiną ir jo pagalbininkus kaunasi žiemgaliai ir lietuviai, o pirmieji net daugiau, įnirtingiau, svariau. Įsi-dėmėtinas naujasis akcentas yra tas, kad pergalė Saulės mūšyje pateikiama kaip Viesturo kovų istoriją, visą jo valdymą vainikuojantis epochinis ne Lietuvos, bet vien tik Žiemgalos įvykis. Ērglio kūrinio Viesturas pats jau per senas kariauti, taigi žiniōs apie laimėjimą sulaukia savo pilyje, šią žinią jam atneša kautynėse dalyvavęs jo anūkas. Pastarajam bepasakojant apie mūšį, Viesturas miršta: „Se-nojo Žiemgalos valdovo širdis pasirodė per silpna išverti stulbinančiai didžią žinią apie šaunią žiemgalių pergalę prie Saulės [*ziņu par zemgaļu spožo uzvaru pie Saules*]“ (*ibid.*). Taigi šiame išvadiniame, apibendrinamajame romano sakinyje lietuviai yra iš viso eliminuojami iš Saulės mūšio.

Vos trečiaeilis vaidmuo lietuviams Saulės mūšyje tėra skiriamas ir apsakyme „Sauliečiai“ („Saulieši“, 1936), kurį parašė populiariais nuotykiniais istoriniais romanais tarpukario Latvijoje išgarsėjęs aktorius Arvedas Michelsonas (*Arveds Mihelsons*, 1886–1961), savo literatūrinius kūrinius pasirašinėjęs Rutkų Tėvo (*Rutku Tēvs*) slapyvardžiu. Apsakymą jis pradeda pasakojimu apie jo išgalvotoje Saulės žemėje prie Nemunėlio laimingai tarsi kokiam mitiniame aukso amžiuje gyvenančių žiemgalių bendruomenę, kurią jis vadina sauliečiais. Laimingo gy-venimo idiliją sugriauna pasiuntiniai, pranešę apie jų žemės link iš Lietuvos, nuo Biržų artėjančius vokiečius, kuriuos Nemunėlio pakrantėje reikėtų sulaikyti, kol atvyks žiemgalių ir lietuvių kariuomenės.

Sauliečių pajėgos vienos pačios trumpai priešinasi vokiečių kariuomenės avangardui, iki netrukus pasirodo ir visą pagrindinį pergalingo mūšio krūvį atlaiko žiemgalių pulkai pirma iš Mežuotnės, po to iš Tėrvetės. Lietuviai, vadovaujami Ringauto (*Ringauts*), pasirodo tik pačioje kautynių pabaigoje, tada, kai mūšio baigtis jau nulemta, kai riteriai ruošiasi bėgti, bet to padaryti jiems nepavyksta, „nes atskubėjęs Ringautas puola iš kito [upės] kranto“ (Rutku Tėvs 1936: 2, nr. 216). Visas apsakymo siužetas, remiantis tipiniais populiariosios literatūros modeliais, įkomponuojamas į laimingai pasibaigiančią meilės istoriją, meilės tarp vietinės laisvosios žiemgalės ir Saulės žemėje jau seniai gyvenančio belaisvio tarno esto iš pietų Estijos Sakalos srities. Pastarajam dovanojama laisvė, kadangi jis itin narsiai kovoja Saulės mūšyje ir būtent jis nukauna patį ordino magistrą. Kitaip tariant, populiariosios prozos autorius Rutkų Tėvas literatūrinei fikcijai suteikia visišką pirmenybę net prieš tą mūšio traktuotę, kuri kaip istoriškai objektyvi ar tariamai istoriškai objektyvi buvo nusistovėjusi tuometėje Latvijoje.

Reikšminga ir tai, kad Saulės mūšio laimėtojų sužiemgalinimo tendencija stebima ne tik XX a. I pusės latvių literatūroje, bet ir to laikotarpio latvių vaizduojamajame mene. Garsiajame Voldemaro Vimbos (*Voldemārs Vimba*, 1904–1985) paveiksle *Saulės mūšis* (*Saules kauja*, 1936), mūšį vaizduojančiuose to paties pavadinimo Karlio Krauzės (*Kārlis Krauze*, 1904–1942), Janio Plėpio (*Jānis Plēpis*, 1909–1947) kūrinuose aprangos, ginklų ir kitokios detalės išduoda, kad su ordino riteriais mūšyje daugiausia kaunasi ne lietuviai. Išduoda visų pirma kontekstualiai, nes tokios ir panašios detalės tarpukario ir kiek vėlesnėje Latvijos dailėje yra charakteringos vaizduojant būtent senųjų latvių genčių atstovus.

Saulės mūšis – baltų tautų vienybės idėjai

Labiau ne paties mūšio, jo aplinkybių ar realiųjų atspindėjimui, bet istorinei jo atminčiai skirti proginiai Janio Akuraterio (*Jānis Akuraters*, 1876–1937) ir Ačio Keninio (*Atis Ķeniņš*, 1874–1961) eilėraščiai. Jie mūšio 700 metų jubiliejaus dieną buvo publikuoti pagrindiniame, pačiame įtakingiausiame Latvijos dienraštyje *Naujausios žinios* (*Jaunākās Ziņas*). Janio Akuraterio eilėraštis „Saulės mūšiui atminti“ estetinė branda ir minties conceptualumu kone prilygsta aptartajai Plūduonio poemai, kuri laikytina meniškai vienu brandžiausių literatūrinių šio istorinio įvykio įprasminimų latvių literatūroje. Akurateris pirmiausia

ir daugiausia išryškina, poetizuoja baltų genčių, tautų vienybę, vaizduodamas „tvirtai drauge buv[us] gentį prie genties“, pabrėždamas, kad pergalę iškovoję „jungtinis tautų pulkas“ (Akuraters 1936: 7). Į lietuvių eilėraštyje net kelis sykius kreipiamasi kaip į brolių (*brāl' lietuvių*). Akcentuojamas baltų žemės ir istorijos bendrumas, o įvardžiu „mes“ tarsi užtvirtinama antlaikiška abiejų tautų – latvių ir lietuvių – brolystė:

Lietuvi, broli, šitie slėniai mums priklauso,
Dievų ir sentėvių šventasis palikimas.
Priklauso mums, kas mūsų iškovota,
Didžios kilties kas mums jau amžių amžiams duota (Akuraters 1936: 7)⁴.

Panašiai įvardis „mes“ vartojamas ir Keninio eilėraštyje, skirtame mūšio jubiliejui. „Kaip prieš septynis šimtmečius“ yra ir šio eilėraščio pavadinimas, ir jo leitmotyvas, padedantis poetiškai sujungti bendrą baltų tautų praeitį su deklaruojama bendra dabartimi ir tokios pat ateities vizija. Saulės kautynės praeityje, jų atmintis susiejamos su įsivaizduojama būsima „[v]ieningo siekio šventa viršukalne“, kuri finalinėje kūrinio eilutėje pavadinama „Baltų saulės šventa viršukalne!“ (Kėniūnas 1936: 5), išskylančia kažkur ateityje.

Abu eilėraščiai baigiami su istoriniu įvykiu tiesiogiai asocijuojamu, bet jau metaforiškai abstrahuotu saulės įvaizdžiu, turinčiu simbolinę viltingo ateities džiugėsio reikšmę. Keniniui tai daug žadanti bendra baltų saulės viršukalnė, Akurateris iškovotą bendrą laisvę lygina su abiem tautomis, lietuviams ir latviams, bendrame „mūsų lauke“ šviečiančia saule kaip laimingos ateities ženklu. Tas „mūsų laukas“ poeto pateikiamas tarsi būtų ir realus įvykusio mūšio laukas, ir sykiu kažkokios vieningos abiejų tautų egzistencijos laukas. Pastebėtina, kad šiedu poetai nefiksuoja konkrečios geografinės mūšio vietos, nes tokia fiksacija 1936 m. būtų neišvengiamai silpninusi jų siektą idėjinį bendrabaltiškąjį kūrinijų patosą.

4 Šį eilėraščių į lietuvių kalbą išvertė ir pažintinėje knygoje apie Latviją publikavo Justas Paleckis. Jo vertimas poetiškas, tačiau atrodo kiek per laisvas, nes vietomis per daug ir ne visai motyvuotai atitolstama nuo originalo vaizdinių (žr. Akuraterio 1938). Dėsninga, kad Akuraterio eilėraštis įkomponuotas į knygos skyrių „Latvių laisvoji senovė“, kuris pradedamas poskyriu „Lietuviai ir latviai – brolių tautos“, o baigiamas būtent eilėraščio vertimu kaip apibendrinamąja menine baltiškosios brolystės manifestacija. Pats Saulės mūšis šiame skyriuje Paleckio pristatomas kaip turbūt vykęs ties Šiauliais, bet galbūt ir ties Vecsaule, t. y. pasirinkus aiškiai kompromisinį „mūšio“ dėl atminties vietos variantą.

Yra likę ir trumpi, tačiau vis dėlto atidesnio dėmesio verti konceptualūs literatūros klasiko, paties žymiausio, įtakingiausio latvių rašytojo Janio Rainio (*Jānis Rainis*, tikr. *Jānis Pliekšāns*, 1865–1929) dramos apie Saulės mūšį apmatai. Pradinės pastabos dramai jo užsirašytos 1911 m. rugpjūtį, vėlesni papildymai – 1914 m. gruodį ir 1916 m. kovą. Manoma, kad tie vėlesnieji papildymai atsirado veikiant įspūdžiams ir mintims, kuriuos rašytojui sukėlė retrospektyviai vertinami, su XIII a. įvykiais siejami vokiečių armijos veiksmai Pirmojo pasaulinio karo metu.

Drama *Saulės mūšis* stilistiškai planuota kaip iškilminga dramaturginė „[d]idžio patoso ir pergalės lyrika“ (Rainis 1982: 57), į veiksmą numatant įterpti chorus, latvių mitologijos personažus – žuvusiųjų sielas išnešančias Saulės dukras (*Saules meitas*), kurios Rainio galbūt kažkaip asocijuotos ir su mūšio pavadinimu. Nėra užuominų, kad būtų rengtasi vaizduoti patį mūšį, jo eigą, nes koncentruojamasi į situaciją jam jau pasibaigus, po pergalės. Minimas neįvardytas tikslas, kuris bus pasiekiamas „tik tolimesnėje ateityje“, o tekstinė užrašų logika leidžia spėti, kad tuo tikslu laikomas valstybės sukūrimas, dėl kurio kyla komplikacijų: „Nepasiruošimas, nesugebėjimas įkurti valstybę, mąstymo trūkumas“ (*ibid.*). Bevardis centrinis būsimo kūrinio personažas, kurio liko nužymėti tik patys bendriausi bruožai, valstybiškosios vienybės, sykiu ir savo vienvaldystės, siekia jėga, nužudo oponentą, dėl to praranda savo šalininkus ir gyvenimą baigia savižudybe, prieš tai aplinkiniams prisakęs saugoti vienybę. Galop išryškėja neatitaisomos klaidos, kuri yra būdinga klasikinėms tragedijoms, esmė: šis personažas buvo vienintelis pajėgus valdyti valstybę.

Kadangi niekur nėra užsimenama nei apie Saulės mūšio, nei apskritai apie kūrinio veiksmo geografinę vietą, nei apie gentinę, tautinę jame veikiančių figūrų priklausomybę, galima tik numanyti, kad Rainis turi mintyje veikiau ne žiemgalių vienybę, valstybę ir potencialų jos vadovą, o – lietuvių. Tokią išvadą pagrindžia jo kūrybos kontekstas, nes minėtas centrinis bevardis personažas dramos *Saulės mūšis* apmatuose projektuojamas pagal panašų modelį kaip ir chrestomatine klasika tapusios Rainio tragedijos *Indulis ir Arija* (*Indulis un Ārija*, 1911) personažas Mintautas (transformuotas Lietuvos karaliaus Mindaugo vardas), iš dalies – ir kaip rašytos, bet dėl mirties jo nespėtos pabaigti dramos *Vytautas* (*Vytauts*, 1929) pagrindinis herojus Lietuvos valdovas Vytautas. Kita vertus, Rainiui buvo nesvetimos vizijos apie vieną, bendrą lietuviams ir latviams valstybę⁵, – Saulės mūšio ir pergalės jame tema tam buvo itin palanki.

5 Pavyzdžiui, aktualizuotina ši frazė iš kūrybinių pastabų dramai *Vytautas*: „latvius įtraukti į savo valstybę“ (Rainis 1982: 305).

Temos palankumą baltų tautų vienybės idėjai reikšti jautė ir bent iš dalies išnaudojo beveik visi straipsnyje minimi autoriai. Tik dažnu atveju (Plūduonio poemoje, Fimberio, Ėrglio romanuose) ji likdavo antrame ar net tolimesniame plane, bendrąjį baltiškąjį patriotizmą ryškiai gožiant žiemgališkajam, natūraliai redukuojamam į latviškąjį. O vienas ryškiausių pavyzdžių, kaip meninė Saulės mūšio interpretacija realiai pasitarnavo latvių ir lietuvių vienybės, draugystės idėjai, yra latvių dailininko Aleksandro Krūkos (*Aleksandrs Krūka*, 1898–1987) paveikslo *Saulės mūšis* (*Saules kauja*, 1937) istorija. Lietuvių–latvių vienybės draugijos sumanymu, sutelktomis Kauno karo muziejaus direktoriaus generolo Vlodo Nagevičiaus ir ypač jo jaunystės laikų bičiulio latvio Pėterio Snikerio (*Pēteris Augusts Sņķers*, 1875–1944) pastangomis šis paveikslas 1937 m. pava-sarį buvo iškilmingai padovanotas Karo muziejui⁶. Nagevičius kūrinių apibūdino kaip vaizduojantį „abiejų broliškų tautų herojišką žygį prieš įsibrovusius į jų žemę kardininkus“ (cit. iš: Brusokas 2009: 38), bet panašu, kad abiejų tautų brolystei už paveikslo turinį gerokai svarbiau buvo pats dovanojimo faktas.

Išvados

Saulės mūšiui skirtų kūrinių Latvijoje pasirodė ir vėliau, iš jų pirmiausia minėti-na Vytauto Liūdeno (*Vitauts Lūdēns*, 1937–2010) poema *Plieninė saulė* (*Tērauda saule*, 1971). Vis dėlto akivaizdu, kad tokių kūrinių piko laikas yra 4-as praėjusio amžiaus dešimtmetis, kai buvo minimas mūšio 700 metų jubiliejus. Analizuo-tuose kūriniuose pastebima tam tikra ambivalencija. Viena vertus, Saulės mūšį, kaip atminties vietą, intensyviai stengiamasi sužiemgalinti, visą jo „svorio cent-rą“ tiek mūšio lokacijos, tiek jo laimėtojų santykinės ar net absoliučios svarbos prasme perkeliant į Latviją. Kita vertus, toliau plėtojama dar XIX a. atsiradusi, nacionalinio atgimimo veikėjų iškelta baltų vienybės, latvių ir lietuvių tautų brolybės idėja. Pirmoji tendencija, atliepianti ne profesionalių istorikų aplinko-je, bet plačioje viešojoje visuomeninėje kultūrinėje terpėje tuo metu dominavu-sią paradigmą, literatūroje buvo gerokai stipresnė ir populiarsnė⁷.

6 Dovanojimo priešistorė ir istorija yra aprašyta Eduardo Brusoko (žr. Brusokas 2009).

7 Anot istorikų Dangiro Mačiulio ir Martinio Mintauro, ši tendencija dominavo ir visuomeni-niame-politiniame lauke. O tai sutrukdė surengti bendrą jungtinį abiejų šalių – Lietuvos ir Latvijos – mūšio 700 metinių minėjimą, nes Latvijoje buvo aktualu sureikšminti pasakojimą

Kolektyvinis lietuvių, daugiausia lietuvių karių, paveikslas latvių grožiniuose tekstuose apie Saulės mūšį yra neišraiškingas, neįsimintinas, nes vienmatis, be specifiškesnių charakteristikų. Individualizuotų lietuvių personažų mažai, paprastai apsisojama tik ties neva lietuvių pajėgoms kautynėse vadovavusio legendinio kunigaikščio Ringaudo figūra. Beje, beveik nedaroma etninė skirtis tarp lietuvių ir žemaičių. Lietuvio tipažas imagologiškai dažniausiai traktuojamas ne kaip tolimas, svetimas *kitas*, bet kaip artimas, sūvas *kitas*, rečiau – kaip broliškas, visiškai *sūvas*.

Pažymėtina ir tai, kad to meto lietuvių literatūrai Saulės kautynių tema neatrodė aktuali ir įdomi. Svarbiomis pergalemis gerokai turtingesnė Lietuvos istorija rašytojams tematiškai galėjo pasiūlyti ir daug ilgesnį ir, matyt, jiems patrauklesnių istorinių atminties vietų sąrašą. Tarpukario Lietuvoje nestebimas ir ryškesnis poreikis kaip nors literatūriškai „savintis“ žiemgališkumą ar bent tą jo dalį, kuri buvo tiesiogiai susijusi su šiaurės Lietuva.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Akuratero J[anio] 1938: „Saulės kautynėms atminti (1236 m. rugsėjo 22 d.)“, in: Paleckis Justas, *Latvija: [Latvijos nepriklausomybės 20 metų sukaktuvėms]*, [Kaunas]: Spaudos fondas, 35–36.
- Akuraters J[ānis] 1936. „Saulės kauju pieminot (22. sept. 1236. g.)“, *Jaunākās Ziņas*, 215 (rugsėjo 22), 7.
- Beller Manfred 2006. „Das Bild des Anderen und die nationalen Charakteristiken in der Literaturwissenschaft“, in: Idem, *Eingebildete Nationalcharaktere: Vorträge und Aufsätze zur literarischen Imagologie*, hg. von Elena Agazzi, Göttingen: V&R unipress, 21–46.
- Brusokas Eduardas 2009. „Latvių dovana Vytauto Didžiojo karo muziejui“, in: *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2008 metais: Almanachas*, atsak. red. plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 35–38.
- Ērglis Richards 1936. *Zemgales neatkarības vēsture*, Rīga: Grāmatrūpnieks.
- Ērglis R[ichards] 1940. „Zemgales valdnieks: Vēsturisks romāns-kronika“, *Tēvijas Sargs*, 14 (balandžio 5), 12; 15 (balandžio 12), 12; 16 (balandžio 19), 12; 17 (balandžio 26), 12; 18 (gegužės 3), 12; 19 (gegužės 10), 12; 21 (gegužės 24), 12; 22 (gegužės 31), 12; 23 (birželio 7), 12;

---

apie didvyrišką žiemgalių indėlių mūšyje, ieškant XIII a. įvykiuose galimų, tačiau nelabai realių Latvijos valstybingumo šaknų, ištakų, kurias akivaizdžiai būtų stelbusi istoriškai neabejotina ir nepalyginamai iškilesnė Lietuvos valstybingumo tradicija. Atitinkamai Lietuvos pusei žiemgalių sureikšminimas buvęs nepriimtinas, nes Saulės mūšis Lietuvoje taip pat minėtas kaip tam tikra valstybingumo pradžios šventė, pabrėžiant, kad ir tolimoje valstybės pradžioje, ir dabar yra reikšminga nukreipiančio, autoritetingo „vado“ figūra (žr. Mačiulis, Mintaus 2020: 138–139).

- 24 (birželio 14), 12; 25 (birželio 21), 12; 26 (birželio 28), 12; 27 (liepos 5), 12; 28 (liepos 12), 12; 29 (liepos 19), 12.
- Fimbers Kārlis 1936. *Saules kauja*: Romāns, Rīga: Zelta Grauds.
- Grīns A[leksandrs] 1936. „Kauja, kuņģā zibēja blakus latvju un lietuvju ieroči“, *Brīvā Zeme*, 214 (rugsējo 21), 2.
- Ķēniņš A[tis] 1936. „Kā priekš septiņsimti gadiem: Saules kaujas piemiņai“, *Jaunākās Ziņas*, 215 (rugsējo 22), 5.
- Lejnieks K. [Dziļleja Kārlis] [1936]. *Saules kaujas varoņi*: Vēsturisks apskats, Rīga: Kaija.
- Mačiulis Dangiras, Mintauris Mārtiņš 2020. „The Story of an Unrealised Common Celebration: How Latvia and Lithuania Planned to Mark the 700th Anniversary of the Battle of Saule“, *Lithuanian Historical Studies*, 24, 109–142.
- Nora Pierre 1990. *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*, aus dem Französischen von Wolfgang Kaiser, Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.
- Plūdons 1928. „Kauja pie Saules. (Anno 1236)“, *Daugava*, 1, 21–28.
- Rainis Jānis 1982. „Saules kauja“; „Vītauts“, in: Idem, *Kopoti raksti 30 sējumos*, 15. sēj.: *Aizsāktās lugas, lugu ieceres*, redakcijas kolēģija: V. Samsons (galvenais redaktors)..., Rīga: Zinātne, 57–58; 300–306.
- Rose-Schlipens Ed[uards] 1931. „Saules kauja: No poemas *Semgaļi*“, *Bauskas Wehstnesis*, 32 (rugpjūcio 7), 2; 33 (rugpjūcio 14), 2.
- Rutku Tēvs (Arveds Mihelsons) 1936. „Saulieši: Stāsts“, *Brīvā Zeme*, 214 (rugsējo 21), 2; 215 (rugsējo 22), 2; 216 (rugsējo 23), 2.